

PALEO- AKTUEEL

2

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1991, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Foto omslag: G.J. Bartstra

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0251-8

PALEO-AKTUEEL

2

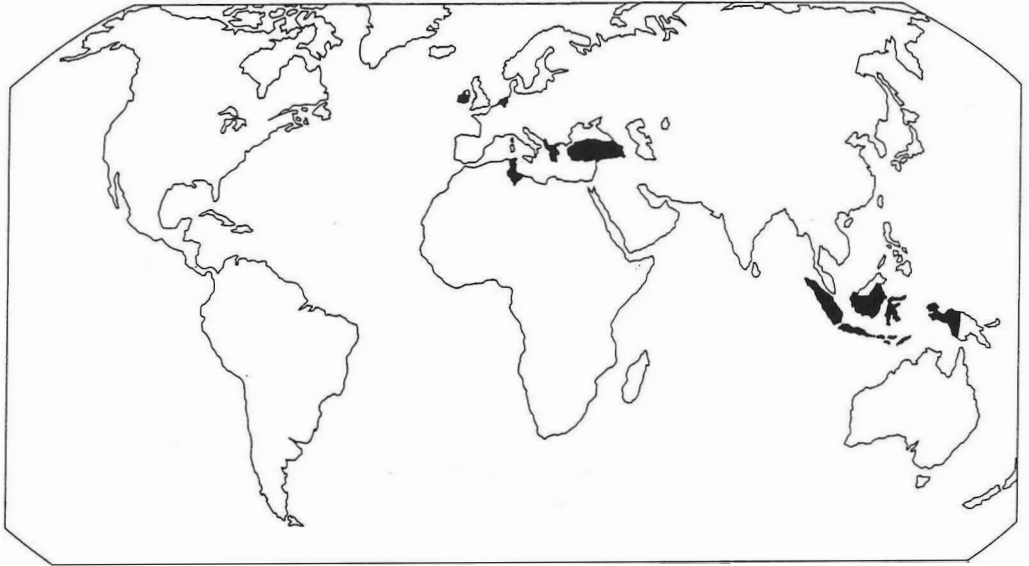
redactie

**Mette Bierma
Jurjen M. Bos**

Biologisch-Archaeologisch Instituut

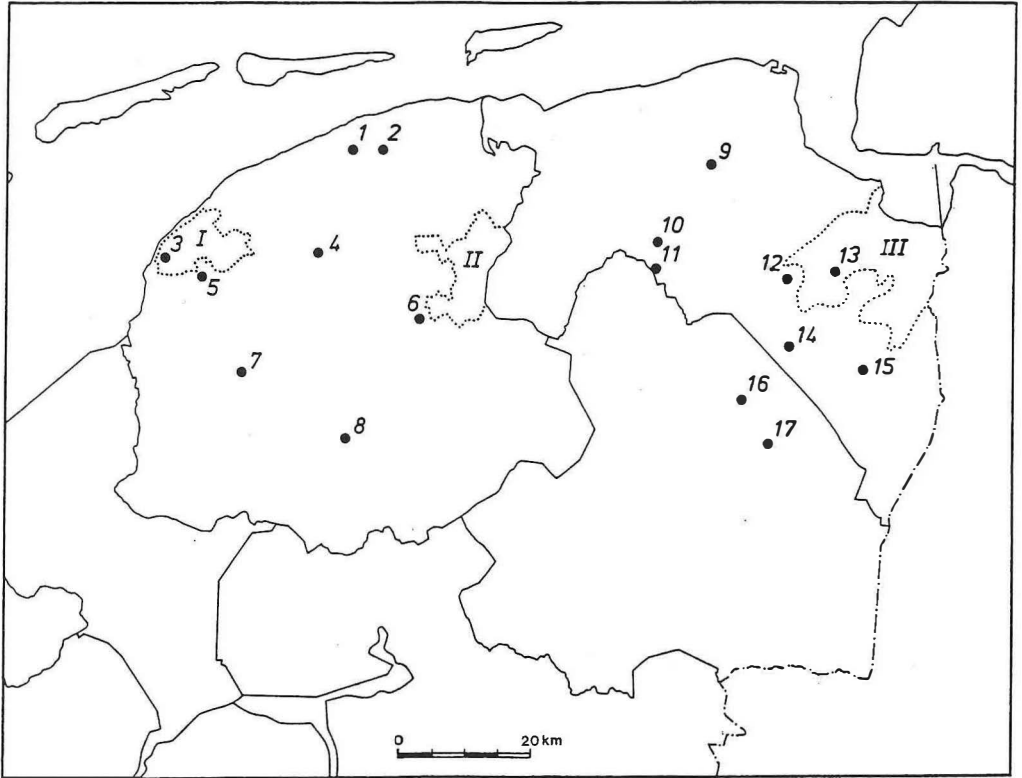
Groningen, 1991

In deze aflevering: Griekenland, Ierland, Indonesië, Nederland, Tunesië en Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Oosterbeintum; 2. Foudgum; 3. Wijnaldum; 4. Leeuwarden; 5. Doijum; 6. Egbertsgaasten; 7. Bons; 8. Oudehaske; 9. Stedum; 10. Groningen; 11. Neerwolde; 12. Zuidwolde; 13. Scheemda; 14. Wildervank; 15. Onstwedderholte; 16. Gieten; 17. Bronneger; I. De Bjirmen; II. Achtkarspelen-Drachten-Eestrum; III. Dollardboezem.

INHOUD

G.-J. BARTSTRA Het BAI op Sulawesi: verkenningen in de Walanae vallei	9
S. BOTTEMA, H.A. GROENENDIJK & E. MOOK-KAMPS Archeologisch en palynologisch onderzoek van een pingo te Wildervank (Gr.)	15
D. STAPERT Het onderzoek van de Ahrensburg-vindplaats te Oudehaske (Fr.) in 1990	19
E. KRAMER Mesolithische vondsten bij Egbertsgaasten (Fr.)	25
S. BOTTEMA, F. BOTTEMA & N. BOTTEMA-MACGILLAVRY De exploitatie van een infrastructureel traag ecosysteem: het verzamelen van wijngaardslakken	28
P. KROEZENGA, J.N. LANTING, R.J. KOSTERS, W. PRUMMEL & J.P. DE ROEVER Vondsten van de Swifterbantcultuur uit het Voorste Diep bij Bronneger (Dr.)	32
J.N. LANTING & S. BOTTEMA Aanwijzingen voor een pre-Trechterbekerlandnam in het Gietsenveentje, gem. Gieten (Dr.)	37
A.T. CLASON De radius-beitels van Ilipınar (Turkije)	40
E. DRENTH & A.E. LANTING De chronologie van de Enkelgrafcultuur in Nederland: enkele voorlopige opmerkingen	42
H.A. GROENENDIJK Grafheuvels op de Onstwedderholte (gem. Stadskanaal, Gr.)	47
B. RAFTERY & W.A. CASPARIE Houten veenwegen in Ierland	52
I.-L. STUIJTS Kinderoffers in de Tophet (Carthago); houtskoolonderzoek	58
J.M. PASVEER Foudgum (Fr.) in de Romeinse tijd	62

O.H. HARSEMA	
Wat Amerika ons kan leren: over 19e-eeuwse landschaps- schilderijen en ethno-ecologische geschiedschrijving	66
R. NEEF & S. BOTTEMA	
Mest als bron voor verkoold plantaardig materiaal uit opgravingen in het Nabije Oosten. Waarnemingen en experimenten	72
J. MOLEMA	
Archeologische verkenningen in de landinrichtingsgebieden Achtkarspelen, Eestrum en Drachten (Fr.)	77
A. EFSTATHÍOY, Z. MALAKASIÓTI & H.R. REINDERS	
Een survey in het gebied ten noorden van Hellenistisch Halos (Griekenland)	82
Y. DIJKSTRA	
De archeologie in ruilverkaveling De Bjirmen (Fr.)	87
W. PRUMMEL & E. KNOL	
Strandlopers op de brandstapel	92
J.M. BOS & J. ZIJLSTRA	
Nieuwe fragmenten van de 'koninklijke' spang van Wijnaldum (Fr.)	97
T. LOOIJENGA	
De runeninscriptie van Doijum (Fr.): echt of vals?	100
W.A. CASPARIE	
Houtgebruik in het vroeg-middeleeuwse grafritueel in Noord-Nederland	103
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER	
De wierde De Weer bij Stedum (Gr.)	108
J.M. BOS, J.K. BOSCHKER, A. JAGER & D.M. VISSER	
Een terpje en een wier in Bons, bij Sneek (Fr.)	111
C.R. JAGER	
Veenterpen in Neerwolde (Gr.); het aardewerk van terp nr. 3	115
H.A. GROENENDIJK	
Middeleeuwse bedijking aan de rand van de Dollard bij Zuidbroek (Gr.)	118
J. MOLEMA	
Kerken in de voormalige Dollardboezem (Gr.)	123
H.T. UYTTERSCHAUT	
De menselijke skeletten uit Scheemda (Gr.)	127

G.L.G.A. KORTEKAAS Opgraving Wolters-Noordhoffcomplex te Groningen (Gr.)	130
J.T. ZEILER & J. SCHELVIS Veren, mijten en een luis	134
A. JAGER Het Kapittelhuis te Leeuwarden (Fr.)	137
W.A. CASPARIE & J. SCHONEVELD Een pseudo-leienboekje van het Martiniekerkhof in Groningen (Gr.)	140
P. BAKS De burcht van graaf Edzard in de stad Groningen, 1506-1514	143
J. SCHELVIS Een ei hoort erbij... Parasieten in en op de 17e-eeuwse bewoners van het Martiniekerkhof in Groningen (Gr.)	149

EEN TERPJE EN EEN WIER IN BONNS, BIJ SNEEK (FR.)

J.M. Bos, J.K. Boschker, A. Jager en D.M. Visser

Dankzij de oplettendheid van de gemeente Sneek konden in 1990 enige waarnemingen worden gedaan op het industrieterrein-in-ontwikkeling De Hemmen, ter plaatse van de voormalige buurtschap Bons. Het onderzoek werd verricht door het BAI in samenwerking met het Fries Museum.

Bons zou oorspronkelijk Bonninge hebben geheten (vergelijk Friens-Freninge, Grins-Groningen, Harns-Harlingen), en van Karolingische oorsprong zijn. Voor die datering werden echter geen aanwijzingen gevonden.

Het terpje

De opbouw van het in mei onderzochte terpje (fig. 1) kon door tijdsdruk niet worden onderzocht. Wel werd een hoeveelheid vondsten geborgen, uit de ophogingslagen en uit een serie waterputten. Onder deze vondsten waren vier schijffibulae. Hoewel deze fibulae in het dagelijkse archeologische verkeer 'Karolingisch' worden genoemd, is men het er al over eens dat deze zeker tot in de 11e eeuw gemaakt en gebruikt zijn. Ook het schervenmateriaal, waarvan paffrath- en pingsdorf-aardewerk de oudste vertegenwoordigers waren, wijst niet op ontginnings- of liever bewoningsactiviteiten in de Karolingische tijd. De waterputten leverden naast (10e)-11e-12e-eeuws en post-middeleeuws materiaal vooral 12e-14e-eeuws materiaal op, waaronder hoogversierd aardewerk en enkele zeer interessante overgangsvormen van handgemaakt naar draaischijfaardewerk. De vondsten worden thans bestudeerd door de 3e en 4e auteur.

Het veen is hier al voor de middeleeuwen met een dik pakket klei overdekt. Het zo ontstane kwelderachtige landschap

was in de Karolingische tijd kennelijk nog niet geschikt voor permanente exploitatie: ook uit de directe omgeving zijn geen vondsten uit die periode bekend. Ook de nabij gelegen stad Sneek is waarschijnlijk pas in de 11e eeuw ontstaan.

De relatie tussen de buurtschap Bons en de latere stad Sneek kwam tijdens het onderzoek op 'persoonlijke' wijze onder de aandacht. Op het terpje te Bons werd namelijk een grafveldje ontdekt van minimaal vier individuen, dat mede gezien het ontbreken van bijgaven en de W-O-ligging van de skeletten een christelijk karakter zal hebben gehad. De suggestie is gedaan dat we te maken hebben met een familie die zich hier gevestigd had voordat er in Sneek een kerk werd gebouwd (met bijbehorende godsakker). Deze familie zou zijn overledenen, onder nog labiele milieumomstandigheden, begraven hebben op het eigen erf. Hun nageslacht zou dan rusten

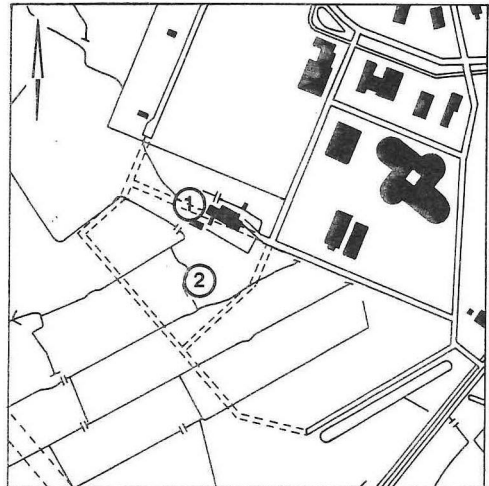

Fig. 1. De ligging van de objecten (tek. G. Delger).

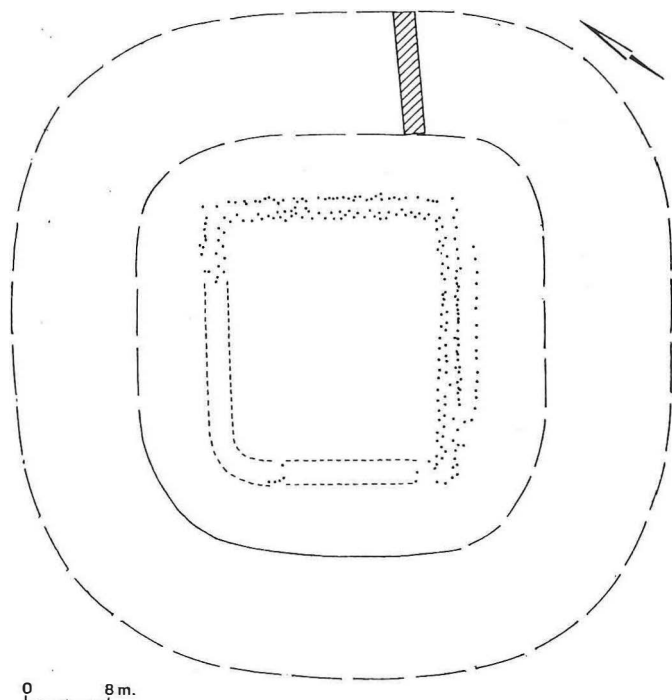

Fig. 2. Gracht en 'palisade' van de mogelijke stinswier (tek. G. Delger).

bij de inmiddels gestichte kerk van Sneek. Bons zelf heeft voor zover bekend nooit een kerk of kapel gehad. De ^{14}C -datering van het skeletmateriaal wordt met spanning afgewacht, om te zien of deze suggestie steekhoudend is.

De vermoedelijke stinswier

In augustus/september kon met steun van de gemeente Sneek een tweede verhoging worden onderzocht (fig. 1). Deze verhoging en de directe omgeving ervan zijn ooit gedeeltelijk afgegraven, wat de interpretatie van de sporen niet makkelijker maakt. Hoewel geen sporen van gebouwen werden gevonden lijkt het toch het waarschijnlijkst dat we met een stinswier van doen hebben. De vondsten waren overwegend 13e-15e-eeuws, met een piek in de 13e eeuw. In het Register van den Aanbreng van 1511 wordt overigens inderdaad een wier te Bons genoemd; het is echter geenszins zeker dat deze vermelding slaat

op de opgegraven sterkte.

De grote schaarste aan bewoningsafval geeft aan dat de wier niet bedoeld was voor permanente bewoning. Boringen in het aangrenzende perceel, aan de overzijde van de nog bestaande slootbocht (fig. 1), suggereren dat daar de bijbehorende boerderij heeft gestaan.

Het heuvellichaam is op maaiveldniveau ca. 18×21 meter groot geweest. De oorspronkelijke hoogte is niet meer vast te stellen. Het nu nog aanwezige, grotendeels weggezakte, ophogingspakket van schone klei was ca. 1,50 m dik. De wier heeft geen eigen waterput gehad.

Langs de voet van de wier stonden staketsels van elzestammetjes.¹ De 10-15 jaar oude elzestammetjes, met elk een diameter van rond de acht centimeter, waren tot op het zand (ca. 4,50 m beneden NAP, ruim vier meter onder het opgravingsvlak) de grond ingeslagen. Een uitgegraven exemplaar was daartoe aan de onderzijde aangepunt; als dit artikel in druk is zullen inmiddels meer exemplaren zijn gelicht. In

de binnenste twee palenringen (fig. 2) staan de paaltjes min of meer in een zigzagpatroon, wat de mogelijkheid openlaat dat ze dienden als steunen voor opvulmateriaal. Daar werden echter geen sporen van aangetroffen. De buitenste palenrij liep slechts langs één zijde. Hierin staan de stammetjes in een rechte lijn, op regelmatige afstand. Gezien de plaatsing van deze mini-palissaden ten opzichte van het heuvellichaam en de regelmatige structuur is het het waarschijnlijkst dat ze een verdedigende functie hebben gehad, als hinderenis voor eventuele bestormers. Lang kunnen deze palissaden gelet op de gekozen houtsoort echter niet hebben gefunctio-

neerd. Toch heeft men de nodige moeite genomen; op grond van het opgegraven stuk kan het totaal aantal op dikte geselecteerde, gekapte, waarschijnlijk aangepunte, en de grond in geslagen stammetjes op rond de 400 worden geschat.

Om de palissaden lag een vermoedelijk lege strook. Het gehele terrein werd omsloten door een ondiepe gracht van ca. 10 meter breed: de nu nog bestaande perceelssloot is daar het laatste restant van. Gracht en ophoging maken dat het geheel in elk geval valt onder de definitie van een begraven hofstede of *moated site* (Janssen, 1990); met name vanwege het kennelijke ontbreken van permanente bewoning op

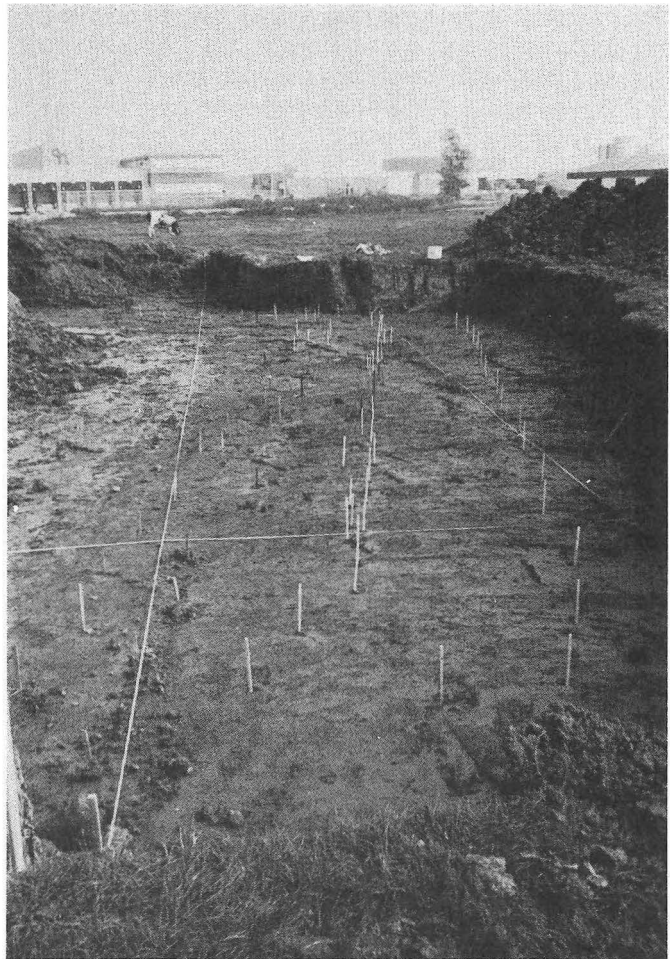

Fig. 3. De piketjes geven de stammetjes aan. Opname uit het zuidwesten (foto D.M. Visser).

het platform gaan onze gedachten uit naar een eenvoudige sterkte op het erf van een boerderij, en menen wij dat beter niet van een *moated site* gesproken kan worden maar van een karakteristieke Friese stinswier.

De in de gracht aangetroffen stukjes kloostermop laten geen conclusie toe over de aard van de opbouw van de wier; het lijkt gezien het bovenstaande nog het waarschijnlijkst dat die uit een houten toren heeft bestaan. Hoewel de weinige scherven vooral wijzen op gebruik in de eerste helft van de 13e eeuw kunnen definitieve uitspraken pas worden gedaan na ¹⁴C-datering van de palissaden. Die datering zal ons, samen met literatuuronderzoek, ook zekerheid moeten verschaffen over de interpretatie als laat-middeleeuwse stinswier; in dit stadium, nu de klei nog aan onze laarzen zit, is enige voorzichtigheid wel op zijn plaats.

Dankbetuigingen

De auteurs spreken graag hun erkentelijkheid uit jegens het gemeentebestuur van Sneek voor het ter beschikking stellen van een kraan; de afdeling Bouw- en Civiele Techniek van de gemeente, speciaal de heren K. Folkersma en G.B. de Zwart, voor hun inzet en belangstelling; aannemingsbedrijf M. Cnossen voor de prettige medewerking; W. Cnossen en R. Kooystra-Boersma voor het afstaan van hun vondsten uit één der waterputten; dr. W.A. Casparie (BAI) voor de zeer vlotte houtanalyse, en dr. H. Halbertsma voor zijn waardevolle adviezen.

Summary

On two sites in an industrial development area near Sneek observations could be made. A late-medieval house 'terp' suggests that the occupation of the area is of post-Carolingian origin. The other site probably contained a 13th-century 'stinswier', the small Frisian version of a motte castle.

Noot

1. Veertien van de op het oog alle gelijke stammetjes werden bestudeerd door dr. W.A. Casparie (BAI) en door hem als *Alnus* gedetermineerd.

Literatuur

Janssen, H.L., 1990. The archaeology of the medieval castle in the Netherlands. Results and prospects for future research. In: J.C. Besteman, J.M. Bos & H.A. Heidinga (eds.), *Medieval archaeology in the Netherlands*. Festschrift H.H. van Regteren Altena. Assen etc., pp. 219-264.